

10. Tüxen, R., Hecken und Gebüsch. Mitt. Geogr. Ges. Hamburg 50, 1952, p. 85-117.
11. Westhoff, V., Systeem der in Nederland voorkomende plantenassociaties, 1966.
12. Westhoff, V., Lijst van taxa, 1967.
13. Westhoff, V. en M. F. Mörzner Bruijns, Hakhout. D.L.N. 67, 1964, p. 189-296.
14. Westhoff, V. Slangelook. D.L.N. 71, 1968, p. 1-12.

Ganzen in de Hongaarse poesta

T. LEBRET en J. PHILIPPONA.

Wanneer wij over de status van het waterwild praten, stuiten wij altijd weer op de vraag of de voor- of achteruitgang die we van een bepaalde soort in een bepaald gebied vaststellen, representatief is voor de soort als geheel. Het is immers zeer goed mogelijk, dat wat zich bij ons als toename (of afname) voordoet slechts een gevolg is van lokale veranderingen. Het probleem is alleen aan te pakken als wij onze tellingen over een zo groot mogelijk gebied uitstrekken. Dit geldt speciaal voor de ganzen. Enerzijds zijn deze vogels in hun verspreiding beperkt tot een betrekkelijk gering aantal geschikte pleisterplaatsen en winterkwartieren. Anderzijds komen met name Kol- en Rietganzen uit broedgebieden die duizenden kilometers van de winterkwartieren liggen. Of zij nu naar West-Europa trekken dan wel naar Hongarije, maakt wat de trekrichting betreft nauwelijks verschil.

Omstreeks de laatste eeuwwisseling en daarna was al bekend, dat er in Hongarije in de trektijden uitzonderlijk grote aantallen ganzen voorkwamen. Nagy (3) geeft hiervan een beeld. Het meest befaamde ganzengebied in dat land was vanouds de poesta Hortobágy. Deze grassteppe ligt tussen de rivier de Tisa en de stad Debrecen, in het noordoosten van het land. De aantallen ganzen die genoemd worden in de oudere literatuur variëren

van vele tienduizenden tot honderduizenden of zelfs meer dan een miljoen. De toptijden lagen tussen half oktober en eind november en daarna weer in maart. Peter Scott (5) heeft in zijn boek „Wild Chorus“, een boeiend beeld gegeven van de Hortobágy en de onvoorstelbaar grote ganzentropen die daar in de trektijd pleisteren. Samen met enige andere vogelaars bezochten wij het gebied in 1966, tweede auteur bovendien in 1967. Beide bezoeken werden gebracht in de laatste dagen van oktober en de eerste van november. Een verslag van de waarnemingen in 1966 werd reeds gepubliceerd (4).

Onze verwachtingen waren hoog gespannen, al wisten wij o.a. door een publikatie van Kévé en Sterbetz (1), dat de ganzen de laatste tijd lang niet zo talrijk meer waren als vroeger. Maar ook deze achteruitgang en haar mogelijke oorzaken zou een studie-object zijn. Bovendien leek het een belevenis op zichzelf om de ganzen in een groots en gaaf landschap te gaan bekijken. De Hortobágy omvat tegenwoordig nog ongeveer 50000 ha steppegasland. Vroeger was dat aanzienlijk meer. De tegenwoordige omvang komt dus ongeveer overeen met die van Oostelijk Flevoland. Door het gebied lopen twee wegen van West naar Oost, omstreeks 12 km uit elkaar, die aan de rand van het gebied door dwarswegen met elkaar zijn verbonden.

Fig. 1. Kolganzen op de visvijver van Hortobágy (Hongarije). Foto György Kapocsy.

Met de auto gebruik makend van de wegen, reden we naar bepaalde punten en trokken dan te voet de poesta in.

Volledige tellingen van de ganzen bleken alleen mogelijk te zijn door het waarnemen van de trek tussen slaappleats en voedselterrein, vooral in de vroege ochtend en soms ook in de avondschemering. In de zuivere onberoerde poesta van de 19e eeuw werden de slaappleatsen gevormd door zg. wilde wateren: moerassen en overstroomde delen. Sinds de eerste wereldoorlog is men begonnen visvijvers (Hongaars: halastó) aan te leggen. Er zijn er nu dertien, met een totaal oppervlak van 4600 ha. De grootste en oudste is van 1916 en meet ± 1350 ha, ligt midden in het gebied en heet Hortobágyi halastó. Deze vijver bleek de belangrijkste slaappleats te zijn en is dat steeds geweest sinds zijn ontstaan. Grote aantallen ganzen zagen we ook op de Viztároló halastró en de Virágoskút halastó. De vijvers vormen een vrij nieuw element in het landschap, vooral omdat er plaatselijk op de ringdijken populieren en wilgen zijn opgeslagen. Het aspect daarvan wekt associaties aan het Biesboschlandschap. Voor het tellen van de ganzen posteerden we ons in de vroege ochtend (de tijd is dezelfde als in Nederland, maar de zon komt er

door de oosterlijker ligging, ongeveer een uur vroeger op) op verschillende punten aan de rand van de visvijvers. Ook tijdens de avondtrek probeerden we de vogels te tellen, maar dat was moeilijker, omdat een deel van de vogels pas arriveert nadat het volledig donker is geworden. Het is altijd een bijzondere belevenis om de ganzen de slaappleats te zien verlaten. De sfeer van de ochtendschemering aan het water, de duizenden ganzen, hun wiekgeruis en het „wilde koor” maken dit tot een groots gebeuren. De sfeer komt voortreffelijk tot uitdrukking in de foto's van de Hongaarse fotograaf György Kapocsy, die het wegvliegen van de ganzen van de Hortobágyi halastó tonen. De eerste ganzen beginnen ongeveer een half uur voor zonsopgang te vliegen, meestal met enige kleine troepjes, maar al gauw ging het op de slaappleats steeds levendiger worden en de ene na de andere troep verliet het nachtkwartier. Je komt dan ogen te kort en je moet je dwingen om snel te tellen, te schatten en te noteren. Overdag was het in 1966 moeilijk om wat van de ganzen in het veld terug te vinden, omdat ze meestal vele km van de slaappleatsen wegvlogen. In 1967 waren we gelukkiger. Nu bleven flinke troepen geregeld vrij dicht in de buurt van de visvijvers foerageren.

Als geheel waren de waarnemingen bijzonder interessant. Eén ding was echter zeker: We hebben de Hortobágy niet in zijn beste doen gezien. Het totaal van 10000 tot 15000 ganzen benadert niet in de verste verte het beeld van vroeger. Natuurlijk is het nodig de oude gegevens kritisch te beoordelen, maar we hebben gehoord dat de vogels in ieder geval tot voor kort (volgens een betrouwbare zegsman tot 1951) veel en veel talrijker waren dan nu. Daar komt nog bij dat wij blijkbaar wat de tijd betreft nog net niet in het maximum vielen. We mogen bv. aannemen dat er in 1966 half november zeker vier keer zoveel ganzen waren als tijdens ons verblijf. Wat betreft het verleden, zijn we er van overtuigd dat er geregeld 100.000 tot 200.000 ganzen tegelijk op de Hortobágy aanwezig waren. Hieruit zou een terugval volgen tot ongeveer 20 à 40% van het vroegere totaal. Deze catastrofale achteruitgang zou natuurlijk te verklaren moeten zijn. Toch blijft het vinden van een antwoord (of liever antwoorden) een moeilijke zaak. We hopen er in een ander artikelje op terug te komen.

Ondanks dit alles was er genoeg te genieten op de Hortobágy. De Dwergganzen waren een sensatie op zichzelf. Hun hoge en snel gescandeerde roep en hun kwikzilvervlugge allures op de grond hebben we alle zo goed mogelijk ingeprent in de hoop dat we deze soort in Nederland nu ook beter zullen kunnen ontdekken (2). Tot nu toe gaat het bij de Dwergganzen in Nederland hoofdzakelijk om oogwaarnemingen en vangsten van een of enkele exemplaren. De Dwergganzen is echter door het geluid veel gemakkelijker van de Kolgen te onderscheiden dan door het uiterlijk. De roep is duidelijk hoger en muzikaler. Het naderen en overvliegen van troepen van honderden Dwergganzen is

niet alleen een ornithologische, maar ook een muzikale belevenis van de eerste rang. De poesta zelf was tijdens onze tochten niet opvallend vogelrijk. Alleen Roeken waren echt talrijk, verder waren de Kievit en enige andere soorten vrij algemeen. Wel bleken er op de poesta relatief veel roofvogels te zijn. Dit kan o.m. verband houden met de grote aantallen muizen en plaatselijk hamsters.

Op de visvijvers kwamen veel vogels voor. De brede rietkragen, het struikgewas en de boomgroei langs de randen droegen daartoe bij. Maar ook de afwisseling van tijdelijk droogvallende vijvers en natte delen vormden een duidelijke verrijking. Op de vijvers zagen we duizenden eenden, meerkoeten, meeuwen, verschillende roofvogels en nog andere interessante soorten, waaronder de Buidelmees.

De hieronder volgende lijst van waargenomen soorten geeft slechts voor enige een vrij volledig beeld.

Reigers

Purperreiger: In 1966 één ex.

Roerdomp: In 1966 enige ex.

Eenden: In beide jaren zeker duizenden. Observaties van vele honderden tot enige duizenden, maximaal 8000 per visvijver. Wilde eend veruit talrijkste soort. Verder vele honderden Wintertalingen en zeker tientallen Smienten, Slobeenden en Wit-oogeenden. Tafeleend in klein aantal. Door tijdgebrek tellingen zeer onvolledig.

Ganzen

Grauwe gans: In 1966 hoogstens 100, in 1967 enige honderden. Geroep af en toe duidelijk anders dan van de Grauwe ganzen die in Nederland doortrekken. Vooral de lage „Kê-kô-kô” roep schijnt typisch te zijn voor de oostelijke ondersoort: *Anser a. rubrirostris*.

Fig. 2. De Kolganzen verlaten rond zonsopgang hun slaappleats op de visvijver van Hortobágy. Foto György Kapocsy.

Kolganzen: In 1966 ongeveer 10000, in 1967 op enige dagen beslist iets meer, mogelijk 12000.

Dwergganzen: In 1966 ongeveer 180, in 1967 veel meer. Geregeld troepen (de Dwergganzen kwamen grotendeels in afzonderlijke concentraties voor) van 500, 800 en zelfs 1000 ex. waargenomen. Door combinatie van de gevonden aantallen is een minimum totaal van 1500 aanvaardbaar.

Rietganzen: In 1966 geen, in 1967 ten hoogste 200 ex.

Roodhalsganzen: Alleen in 1966 één ex.

Roofvogels

In 1966 opvallend veel: 120 ex. van totaal 10 soorten. In 1967 slechts 20 ex. van 4 soorten. Waren er in 1966 misschien veel meer prooidieren? In ieder geval was het weer in 1967 veel zachter. Misschien was de trek daardoor nog niet op volle gang? Voor de ganzen gold dat blijkbaar helemaal niet.

Buizerd: In 1966 30 en in 1967 5 vogels.

Ruigpootbuiserds: Alleen in 1966 4 ex.

Sperwer: In 1966 7 keer gezien.

Havik: In 1966 1 vogel.

Zeearend: In 1966 3 ex. bij visvijvers.

Bruine kiekendief: In 1966 7 en in 1967 5 ex.

Blauwe kiekendief: In 1966 17 vogels (6 ♂ en 11 ♀) en in 1967 4 ex. (1 ♂, 3 ♀).

Visarend: In 1966 1 ex. bij een visvijver.

Smelleken: In 1966 1 ex. ♀.

Torenvalk: In 1966 50 en in 1967 slechts 6 vogels.

Diverse soorten

Kraanvogel: In 1966 totaal 59 vogels in 4 groepen, in 1967 9 vogels in 2 groepen.

Kievit: In 1966 vrij grote aantallen, maar toch aanzienlijk minder dan we in Nederland in de herfst gewend zijn. In 1967 duidelijk minder dan in het jaar tevoren.

Zwarte ruiter: In 1967 zeker 100 op slibbanken in visvijver.

Watersnip: Vooral in 1966 geregeld opgestoten.

Zilvermeeuw: Weinig op gelet. In 1966 in ieder geval 50.

Kapmeeuw: Als vorige. In 1966 eens 2000 in een groep, in 1967 ook honderden.

Steenuil: In 1966 enige ex.

Syrische bonte specht: In 1966 verschillende ex.

Zangvogels

Veldleeuwerik: In beide jaren regelmatig gezien op de poesta.

Klaapekster: In 1966 6 en in 1967 1 ex.

Buidelmees: In beide jaren gezien en ge-

hoord bij enige visvijvers.

Roek: Karaktervogel van de poesta en van de omgeving der dorpen. In beide jaren zeker vele duizenden.

Litteratuur:

1. Kévé, A. and J. Sterbetz, 1964. Tentative counts of geese and ducks in Hungary. Proc. 1st Europ. Meeting on Wildfowl Conserv. St. Andrews.
2. Lebre, T. en J. Philippona, 1967. Een belangrijk veldkenmerk van de Dwerggans. Limosa 40, 139.
3. Nagy, E., 1938. Die nordischen Gänsearten auf der Pusztas Hortobágy in Ungarn. Proc. VIIIth Int. Orn. Congr. Oxford.
4. Philippona, J. en T. Lebre, 1967. Geese on Hortobágy, autumn 1966. Wildfowl Trust 18th Ann. Rep., 129.
5. Scott, P. 1938. Wild Chorus. London.

Vragen en korte mededelingen

Libellentrek. De milde winter doet voor voorjaar en zomer op grote schaal libellentrek verwachten in Nederland gedurende de maanden mei, juni en juli. De trekvluchten zullen waarschijnlijk bijzonder sterk zijn in de provincies Zeeland, Zuidholland, Noordholland, Overijssel, Friesland en Groningen, maar ook in de andere provincies kunnen trekvluchten van libellen worden verwacht. Met het oog op het onderzoek naar de libellentrek in Nederland, dat voor het RIVON wordt verricht, zal het zeer op prijs worden gesteld als U het RIVON Uw waarnemingen zou willen toezenden. Van bijzonder belang zijn daarbij:

1. Datum en plaats waar de trek wordt waargenomen.
2. Weerstoestanden van enige dagen voor de waargenomen trek.
3. Weerstoestanden tijdens de trek.
4. Windrichting en snelheid van de trekkende libellen.
5. Beschrijving van de waarnemingen.
 - a. Trekduur (dagen, uren).
 - b. Vlogen de libellen of waren zij tijdens de waarneming in rust?
 - c. Dichtheid van de trekkende dieren (hoeveel ongeveer passeerden de waarnemer per minuut, of hoeveel werden er per m² in rust geteld?).
 - d. Trekrichting.
 - e. Vlieghoogte.

f. Vergezelden andere insecten de trekkende libellen?

Teneinde een juiste soortbepaling te kunnen verzekeran is het belangrijk dat de waarnemer tenminste één exemplaar naar het RIVON opzendt.

Drs. B. KIAUTA,
p/a RIVON,

Laan van Beek en Royen 40/41, Zeist.

Rondleidingen Savelsbos. Het Staatsbosbeheer, Provinciale Directie Limburg, organiseert evenals vorige jaren ook dit jaar natuurwandelingen in het Zuid-Limburgse natuurreservaat „Savelsbos”, onder leiding van ervaren natuurgidsen. Deze door het Staatsbosbeheer in te schakelen natuurgidsen zijn onderwijzers en gediplomeerde natuurgidsen van het I.V.N. (Instituut voor Natuurbeschermingseducatie).

In de maanden april tot en met augustus zullen elke zaterdag- en zondagmiddag rondleidingen gehouden worden en in de maanden juli en augustus vindt bovendien op de woensdagmiddag een wandeling plaats. Om precies 15 uur wordt vertrokken van het bezoekerscentrum Moerslag 14, Sint Geertruid uit. Deze vertrekplaats, gelegen op de weg van Sint Geertruid naar Eysden, is op de toegangsplaatsen duidelijk door grote A.N.W.B. borden aangegeven.

Deelneming is kosteloos. Aan iedere bezoeker wordt voor zover voorradig gratis een folder verstrekt.